

В. О. Садівничий,
канд. наук із соц. комунік.

УДК 007: 304: 659.3

Дбаючи про збереження і передачу інформації (періодичні та продовжувані видання Харківського медичного товариства ХІХ – початку ХХ ст.)

На основі науково опрацьованого фактографічного матеріалу аналізуються продовжувані та періодичні видання Харківського медичного товариства ХІХ – початку ХХ ст. за тематикою, типологічними ознаками, фаховими особливостями, кількісними показниками, визначається внесок науковців-медиків у становлення та розвиток вітчизняної галузевої журналістики.

Ключові слова: періодика, соціальна комунікація, тематика, тип, проблематика, зміст, читач.

Оптимізація пошуків у сфері вдосконалення організації вивчення витоків наукової комунікації в структурі спеціалізованих мас-медіа ставить завдання, які потребують насамперед звернення до історичної спадщини. Аналіз усіх складових витоку журналістики, у тому числі спеціалізованих медичних видань ХІХ – початку ХХ ст., заснованих громадськими науковими організаціями, дасть змогу визначити переваги й недоліки в історії розвитку соціальної комунікації. Відповідно – спроектувати напрями оптимального розвитку.

Мета нашого дослідження полягає в тому, щоб на основі науково опрацьованого, фактографічного матеріалу проаналізувати продовжувані та періодичні видання Харківського медичного товариства ХІХ – початку ХХ ст. за тематикою, фаховими особливостями, кількісними показниками, а також визначити внесок учених-медиків у становлення та розвиток вітчизняної галузевої журналістики.

Про Харківське медичне товариство, зі згадками про засновані ним періодичні та продовжувані видання, писали, зокрема: М. В. Волков [1], Р. А. Галушка [2], О. А. Грандо [3], Г. Л. Звонкова [4], С. М. Ігумнов [5], О. О. Корж [6], Н. І. Коцур [7], М. Л. Кушик [8], І. Л. Михайлин [9], П. Т. Петров [10], З. П. Петрова [11; 12], В. Л. Плющ [13], С. П. Руда [14], Є. Г. Русанова [15], Н. І. Самойленко [16], С. С. Ткаченко [17], Н. В. Фрадкіна [18], М. І. Хвисьок [19], О. О. Чельний [20] та інші.

Однак історія періодичних і продовжуваних видань Харківського медичного товариства залишається недостатньо вивченою, оскільки описані лише деякі аспекти цієї багатогранної проблеми. Відсутні узагальнювальні комплексні розробки, які б системно показали її стан, провідні тенденції в тематиці, фахові особливо-

сті, внесок у виникнення, розвиток і становлення редакторів, поповнили історіографію розвитку вітчизняної соціальної комунікації тощо. Саме це й зумовило *актуальність* нашої теми.

Об'єкт дослідження – періодичні та продовжувані видання Харківського медичного товариства. *Предмет* дослідження – типологічні риси та предметно-тематичні особливості матеріалів, опублікованих на сторінках цих видань.

Громадські організації, які займалися науковою і практичною діяльністю в Російській імперії, за свідченням Д. Чегодаєвої [21, 3], почали з'являтися ще у ХVІІІ ст. Широкого ж розповсюдження вони набули у ХІХ – на початку ХХ ст., ставши однією із поширених форм організації наукової діяльності. Першим у підросійській Україні громадським об'єднанням медиків дослідники називають «Товариство київських лікарів, організоване у 1840 р.», з часом, у 1849-му р. [22, 39–40], засноване Товариство одеських лікарів. Починаючи із 70-х рр. ХІХ ст. кількість громадських організацій у Східній Україні інтенсивно зростала. І якщо на початку ХІХ ст. у Харкові діяло тільки два наукових товариства – Товариство наук при Харківському університеті та Філотехнічне товариство [23], то згідно з підрахунками О. Коваленко «наприкінці ХІХ ст. на Слобожанщині існували вісім наукових об'єднань» [24, 9], а на початок ХХ ст. у Російській імперії «діяло близько 150 провінційних товариств лікарів» [1, 10]. Загалом у медичній галузі існували наукові товариства, благодійні лікарські організації, професійні медичні об'єднання.

Медичні товариства І. М. Макаренко назвав «зв'язною ланкою» між лікарями-практиками та професорами медичних факультетів університетів [25, 92–94], а також вони «своєю дослідницькою, видавничою лекційною роботою спри-

али координації наукових досліджень, надавали науковцям фінансову допомогу, виконували обмін науковими розробками між вітчизняними та зарубіжними вченими і, нарешті, популяризували наукові дослідження серед широкої громадськості, сприяли демократизації наукових знань» [17, 299], зауважує С. С. Ткаченко.

Медичне товариство в Харкові створене в 1861 р. У вересні 1860 р. відбулося засідання ініціативної групи, на якому професорам В. Ф. Грубе та Г. С. Риндовському, лікареві В. А. Франковському доручили скласти статут Товариства. У листопаді проект підписали 28 (за іншими даними 26) засновників. У березні 1861 р. Статут затверджений, а вже 27 травня відбулося перше засідання Харківського медичного товариства (ХМТ). Членами його стали викладачі медичного факультету Харківського імператорського університету, лікарі міста, фармацевти та провізори.

Мета полягала у сприянні науковому вдосконаленню лікарів, розповсюдженню медичних знань і методик лікування з урахуванням місцевих умов життя, наданням медичної допомоги тим, хто звертався до закладів товариства, а також «... колегіальним стосункам лікарів щодо вивчення, удосконалення та повного застосування усіх галузей медицини» [5, 12], – писав один із перших дослідників діяльності цієї організації С. М. Ігумнов.

Ініціатором об'єднання медичних сил Харківщини виступив Вільгельм Федорович Грубе – професор і директор хірургічної клініки Імператорського харківського університету. Народився 1827 р. в Курляндії, закінчив медичний факультет Дерптського університету (1850), до 1850 р. працював морським лікарем у Кронштадті, і тоді ж обраний ординарним професором у Харкові. Ім'я цього «лікаря і вченого, хірурга, завідувача кафедри оперативної хірургії та хірургічної клініки університету, було широко відоме не тільки в Росії, а й у Європі» [6, 6], – характеризує його академік НАН О. О. Корж. За спогадами сучасників, місто і професор настільки тісно пов'язані один із одним, що «уявити собі Харків без Грубе і Грубе поза Харковом було неможливо» [26].

Першим головою ХМТ обрано професора, завідувача кафедри нормальної, а потім патологічної анатомії Душана Федоровича Лямбля. У 1869 р. головою обрано ініціатора створення Товариства, професора, відомого хірурга В. Ф. Грубе: очолював Товариство 22 роки, а потім до дня смерті був його почесним головою. Із 1891 до 1905 рр. головував професор Харківського університету Олександр Харитонович Кузнецов. Замінив його на цій почесній і водночас відповідальній посаді Михайло Іванович Светухін (1864–1935). У листопаді 1910 р. очільником обрано профе-

сора Харківського університету офтальмолога Євсея Петровича Браунштейна, який головував до 1925 р.

Дбаючи про накопичення інформації, з першого року діяльності Товариство заснувало бібліотеку й постійно приділяло їй увагу. Зокрема «в 1862 р. на неї витрачено 40 % бюджету ХМТ. З 1863 р. воно розпочало обмін виданнями з тридцятьма університетами та товариствами, а в 1875 р. – вже з восьмидесяти шести установами Росії та Європи» [27, 27]. Першим скарбником ХМТ і бібліотекарем був Іван Кіндратович Зарубін, який згодом очолив медичний факультет Харківського університету. Станом на 1917 р. у бібліотеці налічувалось 25 000 примірників наукових видань і 3000 дисертацій. Керівництво товариства приділяло належну увагу бібліотеці ще з перших днів його заснування.

Розвиваючи свою діяльність, працюючи на виконання поставленої під час заснування мети, у 1863 р. Харківським медичним товариством відкрита громадська амбулаторія; у 1885 р. розпочався прийом хворих у лікарні на десять ліжок; у 1887 р. відкрито перший у місті і єдиний на той час хіміко-мікроскопічний кабінет для проведення аналізів та досліджень, і того самого року – пастерівський інститут із притулком для укушених скаженими тваринами; у 1889 р. створений Бактеріологічний інститут, у якому з 1894 р. виготовлялася дифтерійна та інші сироватки; у 1886 р. – амбулаторія і лікарня при товаристві Червоного Хреста; 1910 р. – Жіночий медичний інститут, який за 7 років підготував майже 2000 лікарів. Окрім розвитку медицини клінічної та профілактичної, ХМТ займалося питаннями бальнеології, зокрема вивченням лікувальних властивостей Слов'янських мінеральних озер. Саме товариство в 1888 р. ініціювало створення «Общества пособия недостающим больным, лечившимся на Славянских минеральных водах».

Окрім розвитку суто медичного напрямку в роботі, очільники та провідні члени ХМТ з перших років ставили завдання збереження та передачі інформації про хвороби людини, методи профілактики й лікування, а також розуміли необхідність для учених обмінюватися науковою інформацією. Найкраще розкривали особливості розвитку наукової думки та демонстрували набутий практичний досвід наукові та науково-практичні медичні періодичні й продовжувані видання.

Із першого року діяльності ХМТ почало видавати «Протокол[ы] заседаний Харьковского медицинского общества» (Харків, 1861/1863–1916). Видання змінювало назви: «Протокол собрания Харьковского медицинского общества»

(1861/1863), «Протоколы годичного заседания Харьковского медицинского общества и Отчет деятельности членов Харьковского медицинского общества» (1871. – № 1; 1872. – № 1; 1874. – № 1; 1877. – № 1; 1878. – № 1; 1879. – № 1). У різні роки редакторами були професори П. Ю. Пенський і П. О. Поляков, приват-доцент І. О. Чуєвський.

Видання надсилалося до університетів, медичних товариств та редакцій фахових видань Петербурга, Москви, Іркутська, Курська, Києва, Полтави, Тифліса, Дерпта, Саратова.

У перших номерах за 1871–1879 рр. друкувалися також «Отчеты деятельности членов Харьковского медицинского общества»: преважує статистичний виклад матеріалу, значна насиченість фактами без емоційного забарвлення. Ці звіти можуть стати повноцінними історичними джерелами для дослідників історії становлення і розвитку громадських організацій, зокрема медичних, в Україні.

До складу «Протоколов...» входили окремі виступи із засідань товариства. Зокрема доповідь «Про внутрішнє споживання карболової кислоти при хронічних висипах» О. Х. Кузнецова, повідомлення професора В. Ф. Грубе зі своєї приватної практики, доповідь Д. Лямбля та ін. У публікаціях Н. Сочави йшлося про заснування медично-статистичного бюро при ХМТ, спостереження над розвитком віспи тощо.

Слід зазначити, що окремою темою у 1870 р. стала історія хвороби Анастасії Прогляди, записана ординатором Терапевтичної клініки Н. Даніні та зачитана на засіданні товариства В. Я. Скабічевським, а також низка матеріалів, пов'язаних із цим випадком та процесом лікування.

Іноді заголовки містили інформацію про тип засідання: протокол річного засідання, протокол чергового засідання, протокол зібрання тощо.

Деякі «Протоколы...» мали уточнення: надзвичайне засідання (11 листоп. 1873 р.) чи публічне засідання (30 листоп. 1913 р.).

«Протоколы заседаний ХМО» мали додатки. Додатки за 1913 р. містять: доповідь правління та господарчої комісії ХМТ, повідомлення про відкриття курсів із клінічної мікроскопії, бактеріоскопії і хімії; біографічні відомості різних лікарів, програму для курсів хімічного відділення, а також автобіографію та перелік наукових праць члена-кореспондента товариства С. Салтикова. У 1914–1916 рр. «Протоколы...» друкувались у «Харьковском медицинском журнале».

У 1871 р. Харківське медичне товариство відзначило десятиліття своєї діяльності. У поданому звіті зазначалося, що передплату оформили всього-на-всього 9 осіб, у товаристві нарахо-

увалося 74 члени. Ціна за річне видання у 1872 р. складала 2 крб сріблом. Видання друкувалося у місцевій друкарні Карла Счасни.

Нагромадивши досвід роботи й науковий потенціал, ХМТ розпочало нове наукове видання – «Труды Харьковского медицинского общества: Доклады Харьковскому медицинскому обществу» (1883–1906).

Зокрема у виданні надруковані праці: Ф. Л. Герман – «Історичні та експериментальні матеріали до фізіології дихання»; Полюта – «Про лікування холери і засоби щодо зменшення здатності холерних мікробів розвивати холерний яд»; Жебунов – «До питання про пігментний сифіліс»; Я. Я. Трутовський – «До вчення про фізіологічну дію частотних електричних ударів на серце, нерви і м'язи»; Белін – «До судово-медичної статистики злочинного викидня»; Глинський – «До казуїстики й статистики отруень»; В. В. Фавр – «Про голодний хліб»; І. О. Баранников – «Матеріали до питання про кровопаразита при малярії в людей»; Я. С. Крем'янський – «Про причини епідемій і епідемії черевного тифу в м. Харків та завдання подальших досліджень по етіології тифів у Харкові та інших частинах Росії»; М. Л. Шварц – «Бактеріологічне дослідження Харківської водопровідної води», «Бактеріологічне дослідження харківського ринкового молока на туберкульоз».

У «Трудах...» за 1903 р. (вип. 1) С. В. Коршун опублікував поглиблену статтю про роль бактеріологічних ферментів в утворенні набутого імунітету. Ця стаття за змістом стала вступом до його майбутньої докторської дисертації.

За підрахунками В. І. Ремяка, щороку Харківське медичне товариство витрачало від 670 до 1200 крб із загального бюджету об'єднання на випуск у світ «Трудов Харьковского медицинского общества» [28].

Найвизначнішим у журналістському плані виданням ХМТ став «Харьковский медицинский журнал», що класифікувався як орган Харківського медичного товариства (1909. Т. 7, № 2 – 1913. Т. 15, № 5); щоквартальний науково-практичний журнал; щомісячний журнал. – Харків, 1906. Т. 1, № 1, січ. – 1917. Т. 23, № 10/12, жовт./груд.

Перший номер журналу надрукований у січні 1906 р. Сучасники наголошували, що поява цього часопису стала справжньою несподіванкою у світі науки Харківщини. «Харьковский медицинский журнал» видавався протягом дванадцяти років, і був визнаний на європейському рівні: за просвітницьку діяльність отримав вищу нагороду Загальноросійської гігієнічної виставки – почесний диплом [29, 15].

Редакційний комітет очолювали в різні часи: Мельников-Розведенков М. Ф., проф. (1906–1917),

він також відповідальний редактор (з т. 15, 1913), Коршун С. В., приват-доцент (1906, 1912–1916), Пржевальський Б. Г., д-р мед. наук (1906–1908), Светухін М. І., приват-доцент (1906), Фавр В. В., приват-доцент (1906–1916), Недригайлов В. І. (1906–1914), Георгієвський К. Н., проф. (1906–1916), Трофимов М. М., д-р (1908–1916).

Роль редакторів вважаємо одним зі значних типологічних чинників розвитку періодики (див. Прим. 1). Адже аналізоване нами видання пов'язане з творчою ініціативою видатних особистостей – зі спеціальною освітою, які займалися медичною практикою та науковою діяльністю. Акцентуємо увагу на біографічних даних декотрих із них.

Микола Федорович Мельников-Розведенков закінчив медичний факультет Московського університету. У 1895 р. захистив дисертацію. У 1902–1920 рр. – професор патологічної анатомії у Харківському університеті. У 1921–1925 рр. завідував кафедрою патологічної анатомії у Кубанському університеті, а в 1925–1930 рр. – директор Українського патологоанатомічного інституту в Харкові. Здебільшого його наукові дослідження присвячені патологічній анатомії при сибірській виразці, комірчастому ехінокозю та методам збереження органів і тканин.

Степан Васильович Коршун народився 6 (18) вересня 1868 р. у Глухові, в козацькій родині. Навчався в Елатомській та 2-й Харківській гімназіях, на медичному факультеті Харківського університету. Призначений ординатором шпитальної терапевтичної клініки університету. За його участю вперше в Європі (1885) організовано виробництво протидифтерійної сироватки при Бактеріологічному інституті ХМТ. Перебував у закордонному відрядженні, працював у лабораторіях професора Еммеріха у Мюнхені та у майбутнього Нобелівського лауреата професора Ерліха у Франкфурті-на-Майні. Після повернення захистив дисертацію на ступінь доктора медицини (1903).

Протягом 1908–1910 рр. разом із В. І. Недригайловим завідував Бактеріологічним інститутом; 1910–1917 рр. – екстраординарний професор та завідувач кафедри гігієни Імператорського харківського університету. Належав до прибічників конструктивного діалогу з владою. На початку 1919 р. завідував санітарною секцією НКОЗ УСРР. Під час громадянської війни «служив у армії А. І. Денікіна консультантом із заразних хвороб при Головному начальникові санчастини» [30]. Працював професором Кубанського університету. В травні–жовтні 1922 р. очолював Харківський медичний інститут. У 1923 р. переїхав до Москви, працював директором Інституту інфекційних хвороб ім. І. І. Меч-

никова. Пізніше знову повернувся до Харкова. 13 серпня 1930 р. заарештований органами ОДПУ, звинувачений у шкідницькій роботі, визнаний головним ідеологом «антирадянської організації мікробіологів».

Не з'ясованими залишаються обставини смерті С. В. Коршуна. Дослідниця його життя та діяльності З. Петрова констатує: «...він загинув, знищений бездушною машиною репресій» [11, 130]; М. Сура пише: «...професор С. В. Коршун, учень І. І. Мечникова, покінчив життя самогубством у тюрмі в 1931 році» [31]. Життя, віддане науці, обірвала політика.

Окрім редакторської та наукової роботи, С. В. Коршун також належить до числа активних авторів часопису. За 10 років (із 1906 р. – Т. 1, № 2, до 1916 р. – Т. 22) на сторінках журналу ним опубліковано більше 20 робіт, як наукової («Про лікування базедової хвороби кров'яною сироваткою і молоком тварин, у яких видалено щитовидну залозу», «Про визначення вільного кисню у воді», «Новий спосіб визначення малих кількостей азоту і застосування його для дослідження забруднених вод органічними речовинами», «До питання про розмноження бактерій у воді» та ін.), так і популярної тематики («Центральний комітет для наукового удосконалення лікарів у Пруссії. «Kaiserin Friedrih-Haus» у Берліні», «Колонія для душевнохворих у Баварії «Eglfing» поблизу Мюнхена», «XIV Міжнародний з'їзд по гігієні та демографії в Берліні», «Звіт про відрядження на Перший обласний з'їзд донських лікарів» та ін.).

Під час відрядження до Франції у 1907 р., С. В. Коршун певний час працював у Пастерівському інституті, де на прохання І. І. Мечникова проводив перевірочні дослідження бактерицидної дії екстрактів і лейкоцитів. Результати перевірки опубліковані в «Харківському медицинском журнале» («Про бактерицидну дію екстрактів із лейкоцитів кроликів і морських свинок», 1907. – Т. 4. – № 19). У статті С. В. Коршун акцентує увагу, що підтвердження бактерицидних властивостей екстрактів і лейкоцитів залишає відкритим питання про дію цитат, які містяться у них, всередині або зовні лейкоцитів.

Секретарем редакції журналу впродовж 1909–1912 рр. працював Т. І. Юдін – засновник вітчизняної та радянської генетики психічних захворювань, доктор медичних наук, професор, заслужений діяч науки УРСР, віце-президент Української психоневрологічної академії. На сторінках часопису опублікував матеріали з питань вивчення спадкових психозів, шизофренії, екзогенних психозів, організації психіатричної допомоги, низку рефератів і рецензій.

Внутрішню структуру журнальних видань визначають рубриковані розділи та різноманітні за жанром, обсягом матеріали.

Основні рубриковані розділи аналізованого нами видання такі: оригінальні статті теоретично-практичного характеру; короткі інформаційні повідомлення; систематичні реферати та критичні огляди з актуальних питань сьогодення; рецензії; кореспонденція; хроніка медичного життя у Харкові; огляд медичної справи на півдні Росії; некрологи; додатки; оголошення.

Програму журналу видавці визначали такою: оригінальні статті теоретичного та практичного змісту; дрібні повідомлення теоретичного і практичного змісту; критичні огляди та систематичні реферати з питань, що викликають найбільшу цікавість; рецензії; кореспонденції; хроніка переважно Харківського медичного життя; огляд південноросійського медичного життя; некрологи; додатки; оголошення.

Друкувалися матеріали різноманітних теоретичних та експериментальних досліджень, а також наведені конкретні рекомендації щодо їх запровадження у практику. Значна частина площі відводилася питанням біологічного характеру. Друкувалися реферати найцікавіших наукових розробок.

Широко розповідалося про діяльність інших медичних товариств тогочасного Харкова. Зокрема протягом 1912–1914 рр. надруковано низку матеріалів про виникнення та діяльність «Хірургічного товариства при Харківському університеті» (відкрилось у грудні 1911 р., першим головою обраний Л. В. Орлов) та «Товариства дитячих лікарів при Харківському університеті» (установчі збори відбулися 9 грудня 1912 р. Головою товариства обраний проф. І. В. Троїцький).

Протягом фактично всіх років існування журналу друкувалися додатки: 1909–1916 рр. – «Протоколи засідань Харківського медичного общества за 1901–1916 гг.» (із самостійною пагінацією); 1901–1909 рр. – «Сборник в память профессора Владимира Павловича Крылова». – Харьков, 1907. – 344 с. (зброшуровано окремими аркушами до Т. 2, 4–8); 1907 р. (до Т. 3. – № 4) – «Отчет о деятельности Бактериологического института Харьковского медицинского общества за 1906 г.». – Харьков, 1907. – 24 с.; 1912 р. – «Сборник в память профессора Владимира Платоновича Крылова: Материалы для биографии В. П. Крылова». – Харьков, 1912. – 377 с. (зброшуровано окремими аркушами в Т. 14); «Труды Общества патологов в С.-Петербурге за 1910/1911 акад. год». – Харьков, 1912. – 104 с. (зброшуровано окремими аркушами до Т. 13. – № 2, 3; за 1909/1910 рр. – Т. 10. – № 9. – С. 379–412); – «Речи, произнесенные в заседании Общества (15 февра-

ля 1911 г.), посвященные памяти Н. И. Пирогова по случаю столетия со дня его рождения». – Харьков, 1912. – 34 с. (до Т. 13. – № 4); 1912 р., 1914 р. у складі журналу з самостійними титульними аркушами та окремою пагінацією друкувалися протоколи секцій Харківського медичного товариства: суспільної медицини, гігієни і демографії (до Т. 13. – № 1; Т. 18. – № 7), терапевтичної (до Т. 14. – № 8), акушерства і гінекології (до Т. 14. – № 8).

До 1916 р. заголовок журналу подавався також французькою мовою.

Передплатна річна ціна із пересилкою становила 6 крб. Членам Харківського медичного товариства журнал розсилався безкоштовно. У вихідних даних зазначалося, що за крайньої необхідності редакція має право на скорочення та правку авторських матеріалів.

Підсумовуючи констатуємо:

- окрім розвитку суто медичного напрямку в роботі, ХМТ з перших років ставило завдання збереження та передачі інформації. Тож із першого року діяльності почало видавати «Протокол[ы] засідань Харьковського медичного общества» (Харків, 1861/1863–1916). Нагромадивши досвід роботи й науковий потенціал, розпочало нове наукове видання – «Труды Харьковського медичного общества: Доклады Харьковскому медицинскому обществу» (1883–1906). Найзначнішим у журналістському плані виданням ХМТ став «Харьковский медицинский журнал», що класифікувався як орган Харківського медичного товариства (1909. Т. 7. – № 2; 1913. Т. 15. – № 5); щоквартальний науково-практичний журнал; щомісячний журнал. – Харків, 1906. Т. 1. – № 1, січ. – 1917. Т. 23. – № 0/12, жовт./груд.);

- видання пов'язані з творчою ініціативою видатних особистостей – зі спеціальною освітою, які займалися медичною практикою та науковою діяльністю, серед яких: К. Н. Георгієвський, В. Ф. Грубе, С. В. Коршун, О. К. Кузнецов, М. Ф. Мельников-Розведенков, В. І. Недригайлов, П. Ю. Пенський, П. О. Поляков, Б. Г. Пржевальський, М. І. Светухін та ін.;

- до основних проблемно-тематичних напрямів видань належать: маловивчені на той час хвороби та нові, оригінальні методи боротьби з ними; теоретичні й практичні розробки, що безпосередньо стосувалися діяльності лікаря-практика. Окреме місце відводилося реферативним матеріалам із закордонних періодичних, книжкових та продовжуваних видань переважно практичного змісту, а також тим, що сприяли вирішенню питань, загальних для всіх галузей медицини; повідомлялося про становище лікарських спілок на місцях, організацію кваліфікованої медичної допомоги, знайомство з пла-

нами науково-практичної роботи медичних товариств у масштабах губернії, повітів та окремих міст тощо.

Подальше вивчення окреслених питань дасть змогу визначити переваги й недоліки в історії розвитку вітчизняної журналістики зокрема та соціальної комунікації загалом.

1. *Научные медицинские общества СССР* ; [под ред. М. В. Волкова]. – М. : Медицина, 1972. – 455 с.

2. *Галушка Р. А.* Харьковскому медицинскому обществу – 150 лет [Электронный ресурс] / Р. А. Галушка, И. Ю. Кучма, Л. И. Глазунова, Т. В. Мойсеенко // *Annals of Mechnikov Institute*. – 2011. – № 3. – С. 50–55. – URL: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/AMI/2011_3/11grahmo.pdf.

3. *Грандо А. А.* Из истории развития общественной медицины на Украине // *Очерки истории медицинской науки и здравоохранения на Украине*. – К. : Гос. мед. изд. УССР, 1954. – С. 173–182.

4. *Звонкова Г. Л.* Развитие природничих і технічних наук у Харкові в другій половині XIX – на початку XX століття : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.07 / Г. Л. Звонкова. – К., 2005. – 20 с.

5. *Харьковское медицинское общество. 1861–1911: очерки его пятидесятилетней деятельности* ; [под ред. С. М. Игумнова]. – Х. : Типография М. Зильберга, 1913. – 539 с.

6. *Корж А. А.* Харьков как центр медицинской науки // *Международный медицинский журнал*. – 2004. – № 3. – С. 6–7.

7. *Коцур Н. І.* Становлення і розвиток гігієнічної науки в Україні: шлях кризь епохи і соціальні потреби (друга половина XIX – 20-ті рр. XX століття) : монографія / Н. І. Коцур. – Переяслав-Хмельницький : Переяслав-Хмельн. ДПУ, 2011. – 725 с.

8. *Кушик М. Л.* До історії розвитку медичних товариств в Україні та поширення медичного просвітництва // *Науковий вісник Чернівецького університету* : зб. наук. пр. – Чернівці : ЧНУ, 2009. – Вип. 451 : Педагогіка та психологія. – С. 121–130.

9. *Михайлин І. Л.* Нарис історії журналістики Харківської губернії (1812–1917) / І. Л. Михайлин. – Х. : Колорит, 2007. – 312 с.

10. *Петров П. Т.* Столетие Харьковского медицинского общества // *Очерки истории русской общественной медицины*. – М. : Медицина, 1965. – 299 с.

11. *Петрова З. П.* Видный украинский микробиолог и иммунолог Степан Васильевич Коршун (к 140-летию со дня рождения) // *Международный медицинский журнал*. – 2008. – № 4. – С. 128–131.

12. *Петрова З. П.* Женский медицинский институт Харьковского медицинского общества (1910–1920 гг.) // *Международный медицинский журнал*. – 2006. – № 4. – С. 139–146.

13. *Плющ В.* Лікарські товариства і наукові з'їзди лікарів у східній Україні (1846–1956) // *Матеріали до історії української медицини* / [голов. ред. М. Семчишин; П. Джуль]. – Чикаго : Українське Лікарське Товариство Північної Америки, 1988. – Т. 2. – С. 1–23.

14. *Рудая С. П.* Научные общественные объединения на Украине в XIX в. : Харьковское медицинское общество // *Развиток науки та науково-технічного потенціалу в Україні та за кордоном* : зб. аналіт. матеріалів. – К., 1997. – Вип. 1 (12). – С. 53–55.

15. *Русанова Є. Г. С. П.* Григор'єв і Харківське медичне товариство: перегортаючи сторінки «Протоколів» / Є. Г. Русанова, К. В. Русанов // *Український радіологічний журнал*. – 2010. – № 18. – С. 475–483.

16. *Самойленко Н. І.* Самоврядні медичні організації на терені України другої половини XIX – початку XX ст.: історіографічний огляд // *Етнічна історія народів Європи* : зб. наук. праць. – Вип. 38. – К. : УНІСЕРВ, 2012. – С. 112–117.

17. *Ткаченко С. С.* Досвід діяльності наукових товариств Харкова у XIX – початку XX ст. / С. С. Ткаченко, Д. В. Поштаренко // *Прикладная радиоэлектроника* : науч.-тех. журнал. – 2010. – Т. 9. – № 2. – С. 299–305.

18. *Фрадкіна Н. В.* Просвітницька діяльність Харківського медичного товариства // *Гуманітарний часопис* : зб. наук. пр. – Х. : ХАІ, 2012. – № 2. – С. 91–95.

19. *Хвисьюк М. І.* Харківське медичне товариство – досвід історії / М. І. Хвисьюк, Б. А. Рогожин [Електронний ресурс] // *Проблеми безперервної медичної освіти та науки*. – 2011. – № 2. – С. 94–96. – URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Chem_Biol/Psmno/2011_2/23.pdf.

20. *Челный А. А.* Микробиолог Степан Васильевич Коршун: судьба ученого и «дело микробиологов» / А. А. Челный. – М. : Вузовская книга, 2010. – 224 с. ; ил.

21. *Чегодаева Д. Л.* Роль общественных организаций в развитии курортов Кавказских Минеральных Вод (1863–1917 гг.) : дисс. ... канд. ист. наук : 07.00.02 / Чегодаева Диана Леонидовна. – Пятигорск, 2002. – 192 с.

22. *Жук А. П.* Развитие общественно-медицинской мысли в России в 60–70-х гг. XIX века / А. П. Жук. – М. : Медгиз, 1963. – 382 с.

23. *Багалея Д. И.* История города Харькова за 250 лет его существования (1655–1905) : истор. монография : в 2 т. / Д. И. Багалея, Д. П. Миллер. – Репринтное изд. – Х. : Типография и литография М. Зильберг и с-вья, 1912. – 973 с.

24. *Коваленко О. А.* Педагогічна діяльність наукових товариств Слобожанщини другої половини XIX ст. : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / О. А. Коваленко. – Х., 2000. – 19 с.

25. *Макаренко И. М.* Из истории развития гигиенической мысли на Украине // *История высшего медицинского образования и научных медицинских школ Украины* : матер. к III укр. ист.-мед. конф., посвящ. 120-летию Киевского ордена Трудового Красного Знамени мед. ин-та им. акад. А. А. Богомольца ; [под. ред. К. Ф. Дупленко, Р. Я. Бенюмова]. – К. : Госмедиздат УССР, 1962. – С. 92–94.

26. *Подрез А. Г.* Вильгельм Федорович Грубе // *Южный край*. – 30 апр. 1898. – № 5942.

27. *Мисько Я. В.* Харківська наукова медична бібліотека 150 років на службі медичної науки та охорони здоров'я (нарис з історії) // *Бібліотечно-*

інформаційна інфраструктура медичної, фармацевтичної галузі України: традиційні та інноваційні шляхи розвитку : матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 26–27 трав. 2011 р.) / Нац. наук. мед. б-ка України, Бібліотека нац. Фармацевтичного ун-ту, Українська б-на асоціація, асоціація б-тек України ; [відп. ред. Р. І. Павленко та ін.]. – Х. : Нац. наук. мед. б-ка України, 2011. – С. 26–31.

28. *Реминяк В. И.* К вопросу о хозяйственно-финансовой деятельности Харьковского медицинского общества в 1861–1917 годах [Електронний ресурс] / В. И. Реминяк, И. В. Реминяк // Актуальные вопросы современной психиатрии и наркологии : сб. науч. работ Ин-та неврол., психиат. и наркол. АМН Украины и Харьковской обл. клинической психиатр.

б-цы № 3 (Сабуровой дачи), посвящённый 210-летию Сабуровой дачи ; [под общ. ред. П. Т. Петрюка, А. Н. Бачерикова]. – К., Х., 2010. – Т. 5. – URL: <http://www.psychiatry.ua/books/actual/paper090.htm>.

29. *Державний архів* Харківської області. – Отчет о деятельности санитарного комитета за 1899 г. – Ф. 200. – Оп. 1. – Од. зб. 214. – Арк. 24.

30. *Звягинцев В.* За что ученых-микробиологов арестовали и свезли в монастырь [Електронний ресурс] / Вячеслав Звягинцев // Право.ru. – URL: <http://pravo.ru/process/view/26353/>.

31. *Сура М.* Владимир Владимирович Сура // Вестник Московского Городского Научного Общества Терапевтов. – 2007. – № 10.

Подано до редакції 20. 05. 2013 р.

Примітки

Примітка 1. Типологічні особливості спеціалізованих медичних серіальних, продовжуваних та періодичних видань нами проаналізовані в окремій статті: Садівничий В. О. Характеристика типоформуючих ознак медичних журналів Східної України XIX – початку XX ст. // Діалог : Медіа-студії: зб. наук. пр. ; [ред. кол. : (голов. ред.) О. В. Александров та ін.]. – О. : Астропринт, 2011. – Вип. 12. – С. 263–273.

Sadivnychy Volodymyr. With a view to preservation and transmission of information (periodicals and ongoing editions of the Kharkov medical society of the XIX – early XX centuries).

The article analyses the ongoing editions and periodicals of the Kharkov medical society of the XIX – early XX centuries in the themes, typological grounds, professional characteristics, quantitative indexes. It is defined the contribution of the medical scientists in formation and development of the domestic industry of journalism.

Keywords: periodical press, social communication, themes, type, problematics, content, reader.

Садівничий В. А. Забота о сохранении и передаче информации (периодические и продолжаемые издания Харьковского медицинского общества XIX – начала XX веков).

На основе научно обработанного фактографического материала анализируются продолжающиеся и периодические издания Харьковского медицинского общества XIX – начала XX вв. по тематике, типологическим признакам, профессиональным особенностям, количественным показателям, определяется вклад ученых-медиков в становление и развитие отечественной отраслевой журналистики.

Ключевые слова: периодика, социальная коммуникация, тематика, тип, проблематика, содержание, читатель.